

rajzzal, tudományos pályaképpel Péter László és Dégh Linda tollából. S most a 150. születési évfordulón mindannyian részesei vagyunk, hogy szobra áll a nagy folklór-gyűjtőnek, Péter László javasolta ezt is még annak idején. S hamarosan megjelenik „ércnél maradandóbb” emlékműve, a még életében összeállított kézírata „Alföldi gyűjtés” címen a Magyar Néprajzi Társaság Magyar Népköltési Gyűjtemény (új) sorozatában, amelyet akár Szeged Város támogatásával is – remélhetőleg – újabb munkák követnek.

„A szegedi népköltészeti gyűjtés halhatatlan meste”-re (Bálint Sándor), a „legnagyobb magyar folklorista” (Móra Ferenc, Péter László) Kálmány Lajos kap szobrot történelmi és kulturális emlékezetünk legnagyobbjai között, születésének 150. évfordulóján. Azt pedig külön is örömmel hangsúlyozzuk, hogy egy szegedi ember, az életét és munkásságát Szegednek és a szegedi nemzetnek áldozó ember kerül be ezáltal a nemzeti emlékezetünk legnagyobbjai közé a legnagyobbakhoz és az értékekhez való hasonlítás alapján.

Szobra a szegedi Pantheonban, az utód Bálint Sándor szobra közelében, forgatott könyvei és tanulmányai pedig nap mint nap emlékeztessenek a szülőhelyéért, magyar népéért és a tudományért munkálkodó lelkipásztoron keresztül – feladatainkra.

Barna Gábor

Emlékezés Kelemen Lajosra, Erdély nagy magyar történettudósára

125 évvel ezelőtt Marosvásárhelyen született Kelemen Lajos történettudós, levéltáros, az erdélyi magyar tudománytörténet nagy alakja, aki csaknem hat évtizeden keresztül az erdélyi magyar történetírás irányító személyisége volt. Neve fogalommá vált mindazok tudatában, akik művelték vagy művelik az erdélyi magyar históriát, vagy akik érdeklődnek a szülőföld, a hazai táj története iránt.

Kelemen Lajos 1877. szeptember 30-án a Bolyaiak városában született régi maroszéki unitárius székely család gyermekeként. Elemi és középiskolai tanulmányait 1896-ban szülővárosa Református Kollégiumában végezte. Historikusi pályájának elindítója középiskolai történelemtanára Koncz József – akiről gyakran őszinte hálával emlékezett meg –, aki felkeltette benne a kutatás szenvedélyét, mely azután egész életén végigkísérte.

Diákévei alatt meghatározó jelentőségű könyveket olvasott: *Orbán Balázs* művét *A Székelyföld leírását és Kővári László* Erdély régiségei című munkáját, majd később megismerkedett *Rómer Flóris*nak a magyarországi régi falképekről írott kötetével. E munkák hatására és tanára ösztönzésére honismereti csoportot szervezett a szülővárosával szomszédos falvak, majd távolabbi vidékek történelmi emlékeinek, néprajzi nevezetességeinek megismerésére. Honismereti kirándulása során felkereste a marosszentkirályi, a marosszentannai, a nyárádszentlászlói templomok falfestményeit. Első útjai után eljutott a távolabbi Gogánváralja mennyezetfestményeihez és ez a kirándulás rendkívüli eredményt hozott: vándorlásai során ugyanis az ádámosi unitárius templomban felfedezte a legrégebbi, a mohácsi csata évéből (1526) való erdélyi mennyezetfestményt. Ekkor ébredt fel benne a művészettörténet iránti vonzalom és az eddig elhanyagolt műemlékek iránt érzett felelősség.

A levéltári kutatás szenvedélye is ekkor bontakozott ki benne, ugyanis rábukkant a marosvásárhelyi szabó- és szücsceh levelesládájára és abban megtalálta ez utóbbi céh 1608. évi kiváltságlevelét, amit közlés céljából elküldött *dr. Szádeczky Lajos* kolozsvári egyetemi tanárnak a Székely Oklevéltár szerkesztőjének. Később – kolozsvári egyetemi éve alatt – szakmai felkészülés szempontjából is Szádeczky gyakorolta reá a legnagyobb szellemi hatást. A Székely Oklevéltár anyagának másolása, tanáranak szakszerű megjegyzései, tanácsai meggyőzték őt a levéltári anyag használatának fontosságáról és tették azt számára alapvető tudományos elv- és gyakorlattá.

Kelemen Lajos alapos történettudományi ismeretekkel, a levéltári munkára felkészülten hagyta el az egyetem padjait, mégsem az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárához, hanem a Múzeum Könyvtárához került rapidfjasként. Ezen a számára eléggé megalázó helyzeten 1907-ben változtatott, amikor a Kolozsvári Unitárius Kollégium történelemtanára lett. A több mint egy évtizedes tanári pályán marandót alkotott. Egykori tanítványai emlékezése szerint történelemórái felejthetetlen élményt jelentettek, a múlt a maga valóságában elevenedett meg, a történelem nagy személyiségei is emberként, erőnyeikkel és gyarlóságaikkal jelentek meg. *Mikó Imre* nemzetiségpolitikus méltán írta róla: „Nem láttam még történelemkutatót, aki olyan mélyen átélte volna a múltat és annyira meg tudta volna eleveníteni. Az elmúlt idő embereiről úgy beszélt, mintha kortársai lettek volna.”¹

Ezekben az években közéleti szerepet is vállalt, 1908-ban az Erdélyi Múzeum-Egyesület titkárává választották és ezáltal az egyesületi élet egyik irányítója lett. 1918-ban aztán végre oda helyezték, ahová már közvetlenül az egyetem elvégzése után kellett volna kerülnie, kinevezték az Erdélyi Múzeum levéltárosává.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület levéltárában végzett munkája Kelemen Lajos életének egyik legkimagaslóbb eredménye. Ez a levéltár neki köszönhetően országos jelentőségű intézménnyé lépett elő, az alig negyvenezer darabot számláló gyűjteményből az erdélyi társadalom történeti életének milliós gyűjtőlevéltára lett. Ezáltal megteremtette az erdélyi magyar história művelődésének forrásbázisát. Arisztokrata családoktól kezdve a székely kisnemeseig sok embert meggyőzött arról, hogy a tulajdonukat képező régi iratokat, családi levéltárakat az Erdélyi Nemzeti Múzeum őrizetébe adva, tegyék azokat a történelemkutatás számára hozzáférhetővé. Munkája révén elérte, hogy az erdélyi magyar családi levéltárak többsége, köztük a legjelentősebbek közgyűjteménybe kerültek és megmenekültek a későbbi elpusztulástól. Kelemen Lajos teljesítménye megismételhetetlen, mert az utolsó órában – az első világháború és a hatalomváltás előtt – mentette meg ezeket a történelmi forrásokat.

Levéltári munkássága önálló alkotás: levéltár-rendszerező felfogása ugyanis megegyezett a később kibontakozó korszerű levéltárelmélettel, amelynek alapelve az, hogy a levéltári anyagot szerves egységként kell kezelni, szemben az addig alkalmazott mesterséges rendszerekkel.

Kelemen Lajos a múzeum levéltárában egyedül dolgozott, ezért a gyűjtő- és rendező munkája mellett a kutatószolgálat feladatát is ellátta. Jól tudta, hogy a levéltári anyag feldolgozását csak tudós-nemzedékek sok évtizedes munkája képes elvégezni, ezért nevelt, tanított, lelkesített és segítette hat évtizeden át minden múlt iránt érdeklődőt. Kelemen önzetlenül segítette az őt követő tudós-nemzedéket: a régi irodalommal, könyvtártörténettel foglalkozó *Herepei János*-t, a nyelvtörténész *Szabó T. Attilát*, a középkori építészettel foglalkozó *Entz Gézát*, az erdélyi reneszánszkutatást megalapozó *Balogh Jolánt*, illetve a barokk kutatást elindító *Bíró Józsefet* és *B. Nagy Margitot*. Segítő kezet nyújtott *Bíró Vencelnek*, *Jakó Zsigmondnak*, *Palotay Gertrúdnak*, *Tombor Ilonának* és még sokaknak. Kelemen Lajos tudása, kutatási eredményei beépültek egész tudós-nemzedékek munkásságába.

Kelemen Lajos, mint historikus a pozitívista történetírás korában alkotott, műveinek központjában az adat- és forrástisztelet állt, de ez nem volt száraz adatfelsorolás, előadásmódjában mindig az összefüggések feltárására és megértetésére törekedett. Tudása és érdeklődési köre kiterjedt Erdély történetének csaknem minden területére, de legszívesebben szűkebb hazája XVI–XVII. századi történetével foglalkozott, amit mindig az egyetemes emberi fejlődés részeként vizsgált. Tudományos munkássága több mint 400 címszót ölel fel, amelynek zöme a politikai történelem, a művészet-, ipar-, család-, egyház-, hely-, levéltártörténet és történeti néprajz körébe tartozik. Kelemen Lajos gyakran fordult olyan műemlékek, műtárgyak felé, amelyeknek mulandóságát felismerte és amelyeket igyekezett megörökíteni. Több írása ma már történeti forrása művészettörténetünknek. Kelemen a résztanulmányok mestere volt, véleménye szerint ugyanis kora erdélyi magyar történetkutatásának soron levő feladata a részletek tisztázása, a jövőbeni összefoglalások céljából. Tanulmányaival elindította az új erdélyi magyar helytörténeti, művelődéstörténeti és művészettörténeti kutatásokat. Életművéből a nagy összefoglalások sajnos kimaradtak, Jakó Zsigmond munkásságát értékelve azonban a

¹ *Mikó Imre*: Akik előttem jártak. Bukarest, 1976. 251. old.